

Josip Vončina

PRIMJENA ENCIKLOPEDIJSKE METODE U HRVATSKIM RJEČNICIMA DO PROSVJETITELJSTVA

SAŽETAK. U tiskanim hrvatskim rječnicima od kraja XVI. do sredine XVIII. stoljeća (kojima su autori: Faust Vrančić, Jakov Mikalja, Juraj Habelić, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić) razvila su se dva važna postupka: prvo, termini pojedine struke (npr. brodarstva) koncentriraju se na jednome mjestu; drugo, o zemljopisnom se imenu oblikuje članak koji opsegom i količinom informacija znatno nadmašuje obradbe svojstvene jezičnim rječnicima. Do sredine XVIII. stoljeća postojali su u nas uzorci za sažete životopise slavnih ljudi (npr.: cara Dioklecijana, sv. Jeronima), za opise bitaka (npr.: krbavske i sigetske), a svoju početnu fazu prešla je i domaća književna historiografija. Stoga su već stotinjak godina prije narodnog preporoda postojali uvjeti za stvaranje narodne enciklopedije.

Hrvatski rječnici od renesanse do prosvjetiteljstva kvantitativno su narastali: od oko pet i pol tisuća natuknica u Vrančića (1595) do gotovo deset puta obilnijega Belostenčeva *Gazophylaciuma* (1740). Manje se zna da taj rast prate i znatna poboljšanja u načinu obradbe: Vrančić želi pokazati što se za koju latinsku riječ govori u četiri ostala jezika; Della Bellu, Belostenca i Jambrešića ne zanimaju samo značenja nego i znanja koja bi s pojedinim riječima valjalo povezivati.

1. U pretisku Belostenčeva *Gazophylaciuma* uredništvo je Libera istaklo da su »veliki enciklopedijski rječnik« Talijani dobili godine 1612, Francuzi pak 1694; u međuvremenu (prije Belostenčeve smrti 1675) bio je izrađen prvi takav hrvatski rječnik (2, LV; usp. i 25, 65).

Ali o tome se obično prosuđuje prema kvantitativnom kriteriju.

U pregledu *Hrvatska i srpska leksikografija* (21) Stjepan Musulin još je prije dobra tri decenija iznio podatke o tome koliko riječi koje leksikografsko djelo sadrži, pa je — kao urednik Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (kojem je tada valjalo tek izdati još gotovo trećinu dijelova: XVII—XXIII) predvidio da će u tom »rječniku biti oko 250.000 riječi. Možda i više« (21, 62). Za prvo stoljeće i pol pretprepodne hrvatske leksikografije (od Vrančićeva do Jambrešićeva rječnika, 1595—1742), tj. za period koji nas ovdje osobito zanima, dao je Musulin ove informacije o broju riječi: 1. Vrančićev *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* (Venecija 1595) — »oko 5.500 latinskih riječi«¹ (str. 41); 2. Mikaljino *Blago jezika slovinskoga* (Loreto 1649 — Ancona 1651) — »oko 25.000 stavova« (str. 44); 3. Habelićev *Dictionar ili Réchi Szlovenszke*² (Graz 1670) — »po prilici 10.000« (str. 44); 4. Della Bellin *Dizionario italiano, latino, il-*

¹ Putanec navodi da hrvatskih riječi ukupno »ima oko 5.800« (29, 70).

² U navodima iz rječnikâ zadržavam izvornu grafiju (ali dugo s nadomjestam običnim). Autorom *Lexikona* spominjući Jambrešića, ne umanjujem Sušnikov udio (usp.: 10, 199).

lirico (Venecija 1728) — »preko 30.000, a u Indexu oko 18.000« (str. 50); 5. prvi dio Belostenčeva rječnika (*Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, Zagreb 1740) — »oko 40.000 lat. riječi i sa kudikamo većim brojem hrvatskih značenja« (str. 45); 6. drugi dio Belostenčeva rječnika (*Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb 1740) — »preko 25.000 riječi« (str. 45); 7. Jambrešićev *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples* (Zagreb 1742) — »k njih 27.000 riječi« i još »oko 7.000 riječi« u indeksu (str. 47).

Budući da rječnik ne čini enciklopedijskim broj riječi, nego način obradbe³ (»rječnik koji u sažetom obliku predočava stanje suvremenoga znanstvenog znanja do kojega se došlo na onim područjima koja su označena u sabranim člancima rječnika«, 22, 309), pokušat ćemo prikazati kako se enciklopedijska metoda pojavljivala u hrvatskoj leksikografiji od kraja XVI. do sredine XVIII. stoljeća.

Vrančićev rječnik obavještavao je svoje čitatelje potkraj XVI. stoljeća što se za latinsko *medicina* kaže u četiri živa jezika: talijanski *medicina*, njemački *Artzney*, hrvatski *likarija*, *lik* (»Likaria, Liik«), mađarski *orvossagh* (28, 60). Naprotiv, u prvom dijelu Belostenčeva rječnika (tiskanom 1740) čita se da je *medicina* (1, 769) ne samo *Vrachtvo*⁴ nego i *znanoszt vrachtva*, a latinska riječ u množini znači: *skola vrachtva* ili *barbemicza*.

2. Školski udžbenici i knjige koje se bave pojedinim strukama (pogotovu narodnoga gospodarstva) na hrvatskom se jeziku počele izdavati tek za prosvjetiteljstva, u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Takve su npr.: u banskoj Hrvatskoj *Medicina ruralis iliti vractva ladanjska* Ivana Lalangua (Varaždin 1776), u Slavoniji *Prava i pomljivo ispisan ovčarnica* Matije Antuna Reljkovića (Osijek 1776) ili *Kučnik* Josipa Stjepana Reljkovića (Osijek 1796). Dok se takvi priručnici nisu pojavili, osnovna znanja o pojedinim strukama nastojali su pružiti neki rječnici.

Na primjer, voćarstvo je u nas počivalo na uzgoju i preradbi najproširenijih vrsta: jabuke, kruške i grožđe. Kronološki prvi rječnik (Vrančićev) daje o njima tek najoskudnije informacije: *jabučica*, *jabuka* (29, 16), *krušva* (29, 21), *grozdje* (29, 13). Mikalja već niže vrste pojedinog voća (20, 169, 219, 123), a Della Bella čini to isto pod talijanskim natuknicama (Pomo, Uva, 6, 571, 781). U drugom dijelu *Gazophylaciuma* oblikovani su rječnički članci, od kojih svaki sadrži po niz numeriranih skupova riječi (koji pretežno označuju sorte pojedinog voća), i to: *Jabuka* 23 (2, 134). *Hruska* 15 (2, 131), *Grozdje* 28 (2, 118).⁵ Od mnogo tako stiliziranih članaka u drugom dijelu Belostenčeva rječnika za primjer ističem još samo dva (u kojima ne postoji numeracija): »Imena v-red polosena nekojeh ptucz«, ukupno 82 vrste (2, 436—438); »Rib nekoje fele vkup zebrane«, ukupno 68 vrsta (2, 462—464).

Moglo bi se očekivati da za pojmove povezane s latinskom riječi *navis* više natuknica imaju rječnici kojima su autori po svojemu podrijetlu ili životu bili povezani s morem. Začudo, od dvaju tiskanih rječnika XVII. stoljeća Mikaljino *Blago* za riječ *lada* i s njom načinjene skupove donosi tek 21 natuknicu (20, 225), a Habelićev *Dictionar* za riječ *ladja* gotovo upola više (12, H4^{r-v}).

³ Danas uobičajenim oznakama o morfološkim karakteristikama hrvatske je riječi (od ukupno sedam u obzir uzetih rječnika) opskrbio samo jedan. Za primjer evo hrvatskih adekvata latinskoj riječi *mater*: 1. Vrančić »Mati« (28, 59, Mater); 2. Mikalja »matti. Majka« (20, 247); 3. Habelić »Mati« (12, 13^v); 4. Della Bella »Májka, ke, f. ...Mattj, tere. f. Roditegliza, ze. f. Poròdiza, ze. f. « (6, 450, Madre); 5. Belostenec, prvi dio »Mati, 1. Matti« (1, 766, Mater); 6. Belostenec, drugi dio »Mäti, mayka, rodicza« (2, 211); 7. Jambrešić »Majka, Mati, Mater« (17, 542, Mäter).

⁴ U drugom dijelu (2, 579) dodaje se dalmatinski izraz *lik*.

⁵ Uspoređujući rječnike, važno je pokazati količinske odnose među njima; činim to brojem natuknica, redaka ili stupaca.

Talijanskom leksemu *Nave* odredivši izbor hrvatskih adekvata (Koràbglja, Pláv, Drjévo, Brood; 6, 507), Della Bella niže termine za koje mu se čini da su prijeko potrebni brodogradnji i moreplovstvu (6, 507—508).⁶ Ali također u drugom dijelu Belostenčeva rječnika izraza povezanih s riječju *Ladja* ima mnogo, čak četrdeset i pet (2, 193—194).

Rječnici XVIII. stoljeća znatnu su pažnju posvetili terminologijama, a ta njihova strana istražuje se tek u novije vrijeme. Nakon upozorenja na terminologiju humanističkih znanosti u tim rječnicima (26), pokazano je u Della Belle nazivlje juridičko (4), matematičko i fizikalno (5).

3. Della Bella je svojem rječniku dodao pomagalo za lakše snalaženje: opširan, abecedno svrstani *Index latino, italicus*” (6, dodatak, 1—177). Našim je ljudima snalaženje u Jambrešićevu *Lexiconu* mnogo više olakšavao dodani mu »Index illyrico sive croatico-latinus«, što ga je sastavio Sušnik (7, 232). Drugi je dodatak »Indiculus particularis nominum, quorum significationem quaere in corpore«. Tu su *nomina* raspoređena u devet skupina, a Dukat drži da je to učinjeno »valjada zato, jer su ih onda đaci lakše učili naizust« (7, 232).

Pažljivo uspoređujući, možemo se uvjeriti da *Indiculus* u *Lexiconu* svojim skupinama ispunjava istu svrhu što ju je drugi dio Belostenčeva rječnika postigao gomilajući leksičku građu uz pojedine pojmove. Evo pregleda o podudarnosti devet skupina u dodatku *Indiculus* i pojedinih mjesta u Belostenca: 1. [nomina] Arborum — Drévo (2, 86);⁷ 2. Avium — »Imena v-red polosena nekojeh ptic« (436—438); 3. Piscium — »Rib nekoje fele vkup zébrane« (462—464); 4. Ad equi apparatus spectantium — Kòny (175—176);⁸ 5. Ad domum spectantium — Hlsa (127); 6. Ad culinam pertinentium — »Orudje kuhinszko« (189); 7. Vestimentorum — Halya (122—124); 8. Insectorum — Chérv (39); 9. Infirmitatum et morborum — Betèg (11—12) i Ból (24). Da bi za stotinu i petnaest imena pticama saznao hrvatske adekvate, čitatelj je *Lexiconu* morao isto toliko puta pretraživati po rječniku; naprotiv, osamdeset i dva hrvatska imena pticama drugi dio Belostenčeva *Gazophylaciuma* nudio je na jednome mjestu.

4. Jambrešićev *Lexicon* pažljivo obrađuje zemljopisna imena. Na to je još u početku našeg stoljeća upozorio Dukat⁹ te naveo da se članci o njima kreću od dvadesetak redaka čak do pet stupaca (7, 211). Važno je dodati kako se maloj zagorskoj Krapini posvećuje 36 redaka (17, 468), tj. gotovo onoliko koliko zajedno trima velikim stranim gradovima: Beču (11 redaka; Vienna, str. 1031—1032), Pešti (7 redaka; Pestinum, str. 715) i Rimu (20 redaka; Rōma, str. 878). Dodajmo tome: prvo, uz opširan članak Illyricum (251 redak; str. 379—382) nalaze se opisi svake od triju sastavnica trojednoga kraljevstva: Croàtia (104 retka; str. 159—160), Dalmàtia (62 retka; str. 171) i Slàvonìa (20 redaka; str. 925);¹⁰ drugo, strane se zemlje prikazuju mnogo sažetije; Hungàrià 104 retka (str. 367—368), Germànìa 2 retka (najsazetiji, jezičnom rječniku svojstveni članak; »Germànìa, ae, f. Geogr. Nemska zemlya. s. Teutschland. Német orszàg«, str. 336),

⁶ Ni u kakvu terminološkom smislu ne upotrebljava Della Bella riječ *korablja*. Složene termine formiraju: *brod* i *drjevo* (»Nave da carico. *Oneraria, riae*. f. Brood targòvacki. Drjévo targovacko«), pa *plav* (»Naufragio, ... Potopgljènje, nja plàvi«). Leksem *lada* (kao i *ladica*) ima deminutivno značenje (»Navicella, dimin. di nave. *Navicula, lae*. f. Bròdaz, dza, m. Plàvciza, ze. f. Plàvza, ze. f. Laaghja, je. f. Laaghiza, ze. f.«).

⁷ U ovoj skupini Jambrešić navodi vrste drveća, a Belostenca zanima drvo kao industrijska sirovina.

⁸ Na kraju Belostenčeva članka o konju nalazi se popis opreme.

⁹ Nakon njega ističu to npr. Musulin (21, 48) i Georgijević (10, 200).

¹⁰ Tome treba dodati i članke o pojedinim hrvatskim pokrajinama, npr.: Istrìa (12 redaka; str. 459); Ljburña (25 redaka; str. 499); Lica (18 redaka; str. 499); Zàgòria (10 redaka; str. 1056).

Äustria 4 retka (i to tek u dodatku, str. 1063). Ponuđeni količinski odnosi pokazuju da ne bi bilo pretjerano ustvrditi kako *Lexicon* sadrži zametke naše narodne enciklopedije.

Samo se jedan grad navodi u svakome od promatranih rječnika; to je Venecija. Ponovo su zanimljivi količinski odnosi: Vrančićev rječnik 1 redak (28, 111, Venetiae); Mikaljin 2 (20, 21, Bnetke); Habeličev 1 (12, A3^r, Benetki); Della Bellin 3 (6, 758, Venetia); prvi dio Belostenčeva 2 (1, 1250, Venetiae); drugi dio Belostenčeva 1 (2, 9, Benetki); Jambrešičev 12 (17, 1018, Vĕnĕtĭiae).

Naprotiv, grad Zagreb ne spominje se u Vrančićevu rječniku, a ostali ga imaju s ovakvim opsezima: Mikaljin 2 (20, 811, 3, Zagreb grád), Habeličev 1 (12, Cc1^r, Zagreb), Della Bellin 2 (6, 782, Zagabria), prvi dio Belostenčeva 2 (1, 1287, Zagrabia), drugi dio Belostenčeva 5 (2, 598, Zágreb), Jambrešičev 84 (17, 1056, Zagräbia).

Izlazi, dakle, da je u *Lexiconu* članak o Zagrebu po sedam puta opširniji: od članka o tom gradu u svih ostalih razmatranih leksikografa; od Jambrešičeva članka o Veneciji.

Opisujući Zagreb (i druge gradove), *Lexicon* mimoilazi neke podatke što bi danas bili neizbježni (npr. o broju stanovnika). Najviše pažnje posvećujući crkvenim prilikama, Jambrešić ocrtava zagrebačku povijest od sredine XIII. stoljeća do svojeg vremena (spominjući krajnje godine 1245. i 1726). Članak dovršava rečenicom: »Ejusdem non postremum ornamentum est Collegium S. J. cum Academia Scientiarum, quae A. 1674 Privilegiis solitis Universitatum est donata.«

Musulinov dojam kako je Jambrešić druge leksikografe »pretekao obiljem geografskih imena« trebalo bi provjeriti; naime, takva imena nisu rijetka ni u Mikalje, pa ni u Della Belle. Taj pak leksikograf (već zbog svojega podrijetla) u *Dizionario* unosi mnogo talijanskih gradova.¹¹ Naprotiv, u Jambrešičevu su *Lexiconu* navedeni (pa često s više riječi opisani) gradovi u Primorju i po sjevernoj Hrvatskoj (osim već spomenutih), npr.: Karlovac (17, 91, Carolostadium), Osijek (262, Essekinum), Požega (64, Bassiana), Senj (911, Senia), Sisak (924, Siscia), Varaždin (1012, Varasdinum). Glavni dio rječnika zaključuje članak *Zrĭnĭum* (*Zriny gräd*; 1057). U njemu se opisuje položaj i suvremeno stanje grada (»kleine vestung in Croatien«), značenje u prošlosti (»arx quondam magnifica«; »Dominos habebat, Comites de Subich, qui & nomen Zriniorum ab eadem mutuati sunt«) i posve nov događaj: kako se godine 1738. taj grad, unatoč svojim tankim zidinama, uspješno odupro dvadeset puta brojnijoj turskoj vojsci.

5. Opisi zemalja i gradova u Jambrešičevu *Lexiconu* (stilizirani latinskim jezikom, s kojeg su se lako dali prevesti na hrvatski) činili su u sredini XVIII. stoljeća osnovicu na kojoj se mogla izgraditi enciklopedija. Jambrešičevoj građi bilo je potrebno dodati ono što jezični rječnici nisu mogli sadržati: opise historijskih događaja i ličnosti. A takvi opisi, stilizirani raznim tipovima hrvatskoga književnog jezika, počeli su se javljati davno prije Vrančićeva rječnika. Kravsku bitku (1493) koncizno je, enciklopediji primjereno ocrtao pop Martinac (13, 83—84), a sigetsku bitku (1566) nešto opširnije Ferenac Črnko (16). U Kožičičevim *Knjižicama od žitja rimskih arhijereov i cesarov* iz 1531. postoji, između ostalih, sažeta i zaokružena slika o caru Dioklecijanu (13, 87—88), koji je bio »ot Solina grada rojen v Dalmaciji pri Splitu«. Na sličan je način Vramec u *Poštĭli* nacrtao životopis sv. Jeronima (14, 144—145), koji (znatno opsežniji) dolazi i u Glaviničevu *Cvĭtu svetih* (11, 327—330).¹² Svakako je važno podsjetiti na Kožičičevu molbu Tomi Nigru neka složi »knjižice od hrvacke zemlje i od hvali njeje«, koja »ako sporabljena jest

¹¹ Evo tek nešto primjera: Ancona (6, 77), Bari (130), Genova (340), Immola (381), Lucca (444), Milano (487), Pisa (567), Rimini (621), Siena (676), Trento (745), Verona (762).

¹² Upravo tu Glaviničevu knjigu spominje Belostenčev *Gazophylazium* (2, 22).

ninje od poganske ruke, imat ona ničože manje svoje hvali, ježe mnogije sut i velije« (13, 87).

Povoljno je bilo i to što je u doba izdavanja velikih rječnika (Della Bella — Belostenec — Jambrešić) već bio počeo te se do preporoda nastavio živ rad oko književne historiografije. Za nj su zaslužni u Dubrovniku: Ignjat Đurđević, Saro Crijević, Sebastijan Dolci-Slade, Đuro Bašić, Franjo Marija Appendini; u Zagrebu: Adam Alojzije Baričević, Tomaš Mikloušić; u Slavoniji: Josip Jakošić (19, 334—336; 3, 300—302).

6. Dok je još pisao kajkavskim književnim jezikom, Ljudevit Gaj je u *Kratkoj osnovi* (godine 1830) o autoru *Lexicona* izrazio visoko mišljenje: »naš vučeni vekovečnoga zais-to zpomenka vreden rečnikopisec *Jambrešić*« (8, 18). Leksikografe (među njima i kajkavske) preporoditelji su trajno izuzetno cijenili.

U početku XIV. godišta *Danice* Dragutin Galac objavio je poduži članak o Krapini (9), Gajevu rodnome mjestu. Nadovezujući se na Gajevo mladenačko djelo *Die Schlösser bei Krapina*, spominje Galac legendu o Čehu, Lehu i Mosku o vjerodostojnosti koje »sviedoči naš slavni horvatski slovarnik *Jambrešić*« (9, 8). Zatim iz *Lexicona* prenosi dio članka o Krapini u hrvatskom prijevodu i u latinskom izvorniku. Ujedno napominje da u Jambrešićevu *Lexiconu* »dolazi kratki zemljo- i dogodopisni članak o staroj Ilirii« (9, 8).

7. Već zarana (i svakako godine 1835) ilirci su dobro znali o »ilirskih rječnicih«, pa i o svima kojima se ovdje bavimo (»od *Dela Belle*, ... od *Verančića*, od *Mikalie*, od *Belostenca*, od *Jambrešića*, od *Habelića*«, 24, 290). Kada su pak Vjekoslav Babukić, Antun i Ivan Mažuranić Gundulićevu *Osmanu* priređivali prvo izdanje reformiranom latinicom (što je 1844. izišlo u Zagrebu, 15), od svih starih rječnika najviše im je koristio Della Bellin *Dizionario* (27): jer, hrvatske riječi obilno potvrđujući primjerima iz književnih djela, najviše crpe upravo iz *Osmana* (23).

Ipak, u popratnom rječniku uz *Osmana* 1844. (15, dodatak, str. 1—137) članke o geografskim imenima korisno je usporediti s nekoliko starijih rječnika; o tome idući primjeri.

1. Della Bella (1728):

»Spagna, Regno notissimo. *Hispaniae, niarum*. Scpàgna, gne. f.

Kakkonose cinnij ù Rîmu, ì ù Scpàgni. Dim.

Scpàgnsko kràljèstvo« (6, 693)

2. Belostenec II (1740):

»Spanyúrski. *Hispanus, hispanicus, hispanensis*. 2. *Spanyurszki Orszag, Hispania, Hesperia, Iberia*. po spanyurszki, *hispanicè*« (2, 488)

3. Jambrešić (1742):

»Hispània, ae, f. Geogr. *Spanyolszko kràlyevszto*. Das Königreich Spanien. *Spanyol Ország*. Una ex primis Europae Regionibus, propter fidei Romanae puritatem *Catholica dicta*« (17, 361)

4. Osman 1844:

»Španjolska, e, f. zemlja prostrana na samom zapadu od Europe izmedju Portugalie, mora atlantičkoga i Francezke; niegda bogata i slavna, a danas domaćim ratom razdàrpljena i nemilo raztàrzana. Ima u četvãrt do 8,500 miljãh, a od prilike 14,000,000 dušãh. Poglavitì grad je Madrit« (15, 99)

Mogli bismo, dakle, reći: 1. Della Bella svoj članak proširuje beletrističkim primjerom; 2. Belostenec se zadovoljava načinom što je svojstven jezičnim rječnicima; 3.

takvu načinu Jambrešić dodaje ocjenu uz koju nema brojčanih podataka; 4. preporoditelji stiliziraju moderan enciklopedijski članak.

U njihovu rječniku najduži je, dakako, članak o Osmanu (15, 53—61), koji po svojoj iscrpnosti podsjeća na Glavinićev članak o sv. Jeronimu. Glavinićev *Cvit svetih* preporoditelji su poznavali (18, 50).

8. Do sredine XVIII. stoljeća u Hrvatskoj ne postoji još knjiga koju bismo smjeli nazvati enciklopedijom. Ipak, naši jezični rječnici načinili su važan pomak: pored članka rječničkog uvodeći članak enciklopedijski. U tome smislu postoji neprekinut kontinuitet koji stare hrvatske rječnike (od Vrančićeva nadalje) povezuje s našom modernom enciklopedistikom.

LITERATURA*

1. Ivan Belostenec, *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatium aerarium*, Zagrabiae M. DCCXL. (pretisak: Liber — Mladost, Zagreb 1972).
2. Ivan Belostenec, *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagrabiae M. DCCXL. (pretisak: Liber—Mladost, Zagreb 1973).
3. Rafo Bogišić, »Književnost prosvjetiteljstva«, u knjizi: Marin Franičević—Franjo Švelec—Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva, Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*, knj. 3, SNL—Mladost, Zagreb 1974, str. 293—376.
4. Mladen Čulić Dalbello, »Doprinos Della Belle hrvatskoj juridičkoj terminološkoj kulturi«, *Isusovac Ardelio Della Bella (1655—1737)*, Radovi međunarodnoga znanstvenog simpozija, Split, 14.—15. listopada 1988., Priredio Drago Šimundža, Crkva u svijetu i Obnovljeni Život, Split/Zagreb 1990, str. 85—89.
5. Žarko Dadić, »Matematičko i fizikalno nazivlje u rječniku Ardelija Della Belle«, u zborniku navedenom pod br. 4, str. 91—95.
6. Ardelio Della Bella, *Dizionario italiano, latino, illirico*, in Venezia MDCCXXVIII.
7. Vladoje Dukat, »Jambrešićev „Lexicon Latinum“«, *Rad JAZU*, knj. 162, Zagreb 1905, str. 192—234.
8. Ljudevit Gaj, *Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisa*na, u Budimu 1830.
9. Dragutin Galac, »Krapina. Miesto- i dogodopisna čarctica«, *Danica hrvatska, slavenska i dalmatinska*, tečaj XIV, br. 1—5, 1. siječnja — 29. siječnja 1848, str. 3—4, 7—8, 11—12, 15—16, 17—20.
10. Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, MH, Zagreb 1969.
11. Franjo Glavinić, *Cviti svetih, to yeszt sivot szvetih*, Venetis MDCXXVIII.
12. Juraj Habelić, *Dictionar ili Réchi Szlovenszke*, u Nemskom Gradczu M. DC. LXX.
13. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, PSHK, knj. 1, priredio: Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, MH — Zora, Zagreb 1969.
14. *Hrvatski kajkavski pisci*, I, Druga polovina 16. stoljeća, PSHK, knj. 15/1, priredila: Olga Šojat, MH — Zora, Zagreb 1977.
15. *Ivana Gundulića Osman u dvadeset pievanjah*, Diela Ivana Gundulića, knjiga parva, Osman, izdano troškom narodne Matice, u Zagrebu 1844.
16. Stjepan Ivšić, »Podsjeđanje i osvojenje Sigeta u glagolskom prijepisu hrvatskoga opisa iz g. 1566. ili 1567«, *Starine*, knj. 36, JAZU, Zagreb 1918, str. 390—429.
17. Andrija Jambrešić, *Lexikon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, Zagrabiae 1742.
18. *** , »Jezikoslovje Ilirsko-Dalmatinsko«, *Danica ilirska*, tečaj VIII, 11—13, 13—27. ožujka 1841. str. 41—42, 45—48, 49—51.
19. Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II izdanje, priredili Milan Ratković i Jakša Ravlić, MH, Zagreb 1961.
20. Jakov Mikalja, *Blago jezik slovenskoga — Thesaurus linguae illyricae*, Laureati 1649. — In Ancona 1651.
21. Stjepan Musulin, »Hrvatska i srpska leksikografija«, *Filologija*, 2, JAZU — HFD, Zagreb 1959, str. 41—63.
22. Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, II, P—Ž, MH, Zagreb 1969.
23. Nives Sironić-Bonefačić, »Nastanak i izvori Della Bellina rječnika (Dizionario italiano, latino, illirico, Venezia, 1728)«, u zborniku navedenom pod br. 4, str. 23—49.

* Kratice: HFD—Hrvatsko filološko društvo; JAZU—Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; MH—Matica hrvatska; PSHK—Pet stoljeća hrvatske književnosti; SNL—Sveučilišna naklada Liber.

24. ***, »Slavo-ilirsko i slavo-česko narječje s drugimi jezici vu ogledu bogatosti rěčih prisposobljeno«, *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, tečaj 1, br. 48, 5. Grudna 1835, str. 290—291.

25. Zlatko Vince, *Puovina hrvatskoga književnog jezika*, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, SNL, Zagreb 1978.

26. Josip Vončina, »Terminologija humanističkih znanosti u hrvatskoj leksikografiji 18. stoljeća«, u zborniku: *Funkce vědy ve vývoji slovanských kultur v XVIII. a XIX. století*, Příspěvky na konferenci Mezinárodní asociace pro studium a šíření slovanských kultur UNESCO v Praze ve dnech 3.—7. X. 1980, Praha 1987, str.159—169.

27. Josip Vončina, »Della Bellin *Dizionario* u hrvatskom narodnom preporodu«, u zborniku pod br. 4, str. 97—128.

28. Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, Venetiis 1595. (pretisak: Liber, Zagreb 1971).

29. Faust Vrančić, *Hrvatsko-latinska rječnik 1595*, postupkom obrata izradio i pogovor napisao Valentin Putanec, dodatak knjizi pod br. 28.

ENCYCLOPAEDIC ELEMENTS IN CROATIAN DICTIONARIES FROM LATE 17C TO MID — 18C

SUMMARY. In printed Croatian dictionaries from the end of the 17 c to the mid-18 c (authors: Faust Vrančić, Jakov Mikalja, Juraj Habelić, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić) two important approaches developed: in the first terms concerning individual fields (e. g. shipbuilding) were concentrated in one place; in the second, on the basis of geographical names articles were written extending far beyond that required by the linguistic aspect of the original word. By the middle of the 18 c we had examples of the lives of famous people (e. g. Diocletian, St Jerome), and descriptions of battles (e. g. those at the Field of Krbava or at Siget) and there were the beginnings of Croatian literary history. Thus about 100 years before the national revival many of the elements existed for a national encyclopaedia.